K vyjadřování reciprocity v češtině: souvýskyt výrazu *jeden – druhý* s reflexivem*

Jiří PERGLER | Ústav pro jazyk český AV ČR

On expressing reciprocity in Czech:
Co-occurrence of the expression *jeden – druhý* and the reflexive marker

The article deals with the Czech reciprocal syntactic pattern characterized by the co-occurrence of the reflexive marker and the bipartite reciprocal marker *jeden – druhý* (with identical case marking) within one clause; this pattern has not been studied yet in the Czech linguistics. After a brief introduction to the field of reciprocity, the most detailed existing model of the Czech reciprocity (developed earlier within the framework of Functional Generative Description) is shortly summarized, highlighting the fact that this model does not take into consideration the pattern in question. Thereafter, linguistic data drawn from both a written and a spoken corpus are presented in order to document the pattern; the co-occurrence is attested most frequently with the dative reflexive form *si*, although sporadic attestations were found with all other case forms of the reflexive pronoun as well. Attention is also paid to the possibilities of the linguistic interpretation of the co-occurrence, considering also some related patterns (e.g. the mutual co-occurrence of two different forms of the reflexive) as well as the situation in other languages.

Key words: co-occurrence, corpus, Czech, expression *jeden – druhý*, reciprocity, reflexive marker

Klíčová slova: čeština, korpus, reciprocita, reflexivum, souvýskyt, výraz *jeden – druhý*

1 Úvod: reciprocita

Problematice reciprocity a jejího vyjadřování je v posledních několika desetiletích věnována výrazná pozornost, a to nejen v českém prostředí, nýbrž také v lingvistice světové, jak dokládají zejména rozsáhlé kolektivní monografie jako Nedjalkov (2007c), König – Gast (2008) či Evans et al. (2011). Z bohemistického hlediska z nich lze za užitečné pokládat zejména dosažené poznatky typologické, které jednak umožňují zasadit jazykově specifickou situaci v češtině do kontextu toho, co je obvyklé v přirozených jazycích obecně, jednak mohou sloužit i jako inspirační zdroj pro případné zpřesnění analýzy fungování daného jevu v češtině samotné, neboť s oporou o materiál získaný z mnoha různých jazyků upozorňují na řadu jevů, které mohou být potenciálně relevantní i pro reciprocitu českou.

* Příspěvek vznikl s podporou projektu GA ČR 21-13807S *Sémantické typy a pragmatické aspekty recipročních sloves v češtině ve světle korpusových dat*.

Z typologických zjištění lze uvést např. výraznou variabilitu formálních prostředků, které k vyjadřování reciprocity napříč jazyky slouží (srov. zejm. Evans, 2008, či Nedjalkov, 2007a) – reciprocita může být značena v doméně slovesných argumentů (např. pomocí dvoučlenných kvantifikátorů, jako je český výraz *jeden – druhý*, zájmen, srov. české *se*, ale též recipročních jmen či pomocí zvláštních typů jejich morfologického značení), v doméně samotných sloves (pomocí slovesných afixů, auxiliárů nebo prostřednictvím pouhého lexikálního významu, srov. např. význam slovesa *diskutovat*), dále může být ztvárňována pomocí valenční redukce (vyjádření všech účastníků recipročního vztahu na jediné syntaktické pozici, např. pomocí koordinace, srov. příklady 1–2 níže), adverbiálních modifikátorů (viz české *navzájem*, srov. příklad 1, apod.) nebo rozličných typů do různé míry konvencionalizovaných víceklauzálních vyjádření; uvedené prostředky se navíc mohou i navzájem kombinovat. Analyzovány byly rovněž zdrojové domény, z nichž se reciproční prostředky gramatikalizují (Heine – Miyashita, 2008), i jejich obvyklé typy polyfunkčnosti (srov. zejména Nedjalkov, 2007b) – reciproční prostředky v jazycích často slouží též k vyjádření reflexivity, sociativnosti[1] či iterativity. V češtině je samozřejmě dominantní polyfunkčnost recipročně-reflexivní (zájmeno *se*), ale vyskytuje se i překryv se sociativností (využití výrazu *spolu*, srov. příklad 2), a co se týče iterativity, prostředky charakterizované příslušnou polyfunkčností sice čeština zřejmě nemá, nicméně tu lze jistě vidět souvislost s vidovou distribucí, konkrétně s preferencí imperfektiv, o níž bude řeč dále.

Jedním z potenciálně relevantních jevů, na který typologická literatura poukazuje, ale kterým se česká lingvistika dosud soustavněji nezabývala,[2] je např. sémantický rozdíl mezi (na jedné straně) strukturami vyjadřujícími (minimálně) dva navzájem odlišitelné děje, v nichž si účastníci střídají sémantické role (srov. příklad 1, kde jde jednak o děj, kdy Petr cituje Karla, jednak o děj, kdy Karel cituje Petra),

[1] Sociativností se (zjednodušeně řečeno) rozumí skutečnost, že je vyjadřovaný děj společně (současně) vykonáván více konateli (např. ve větě *Petr a Jana spolu zpívali*), v řadě jazyků přitom pro vyjadřování tohoto významu existují gramatikalizované prostředky. Rysem, který sociativnost sdílí s reciprocitou, je tedy závazná pluralita participantů označovaných situací. Nedjalkov (2007b) na základě formálního kritéria odlišuje sociativní struktury od (sémanticky příbuzných) struktur komitativních: zatímco v sociativních strukturách jsou participanti vyjadřováni na téže syntaktické pozici, typicky subjektu (srov. příklad výše), v případě komitativů jsou vyjadřováni na pozicích různých, typicky pomocí subjektu a komitativní fráze (v češtině s předložkou *s*, srov. větu *Petr zpíval s Janou*). Sémantický rozdíl mezi oběma typy struktur, jakož i jeho relevanci pro oblast reciprocity analyzuje (v teoretickém rámci přirozeného sémantického metajazyka) např. Wierzbicka (2009, s. 153–157).

[2] Kettnerová – Lopatková (2018b, s. 692) sice uvádějí, že je příslušný rozdíl zachycován ve valenčním slovníku VALLEX prostřednictvím atributu *reciprevent*, ovšem v aktuální verzi slovníku 4.0 se takový atribut nezobrazuje a v průvodním textu (Lopatková et al., 2021) není vůbec uveden. Kupodivu je však možné se k němu dostat pomocí pokročilého vyhledávání.

a (na straně druhé) strukturami, v nichž je vyjadřován pouze jediný děj, na němž se účastníci podílejí (v zásadě) stejným způsobem (srov. příklad 2):

(1) *Petr a Karel se (navzájem) citovali*.[3]

(2) *Petr a Karel se (spolu) potkali*.

Uvedená opozice je v literatuře popisována různou terminologií, Haspelmath (2007) např. mluví o rozdílu mezi *multiplex events* (věta 1) a *uniplex events* (věta 2), Dimitriadis (2008) v případě věty 2 o neredukovatelné symetrii („irreducible symmetry"), Kemmer (1993) v této souvislosti hovoří o různé míře relativní rozlišitelnosti událostí, pracuje tedy s pojetím nikoli diskrétním, nýbrž skalárním, podobně jako Plank (2006), podle nějž spíše než o průběh samotného děje jde o to, jak je tento děj konceptualizován, což se může lišit i mezi jednotlivými mluvčími.[4] Napříč jazyky má přitom tato opozice různé lingvisticky relevantní důsledky, Dimitriadis (2004) např. předpokládá, že pouze u neredukovatelně symetrických dějů je možné tvořit tzv. diskontinuální konstrukci, tj. strukturu, kde jsou reciprokalizovaní participanti vyjádřeni na různých syntaktických pozicích (typicky jeden na pozici subjektu, druhý pomocí fráze s komitativní formou), srov. příklad 3, podobně se vyjadřují i Plank (2006), který tuto skutečnost vysvětluje poukazem na obecnou sémantiku komitativních konstrukcí, či Siloni (2008; 2012), jež ji navíc explicitně vztahuje i na diskontinuální konstrukci českou.

(3) *Petr se potkal s Karlem*.

V českém prostředí je v oblasti reciprocity pochopitelně věnována pozornost především situaci v češtině, nejpodrobnější model fungování české reciprocity byl přitom postupně vypracován v rámci Funkčního generativního popisu (FGP). Přesto v českém jazykovém materiálu nacházíme jeden typ recipročních struktur, s jejichž existencí tento model nepočítá, cílem tohoto článku je proto představení právě těchto struktur, jež zde budeme označovat jako struktury se souvýskytem výrazu *jeden – druhý* s reflexivem. V části 2 nejprve stručně shrneme zmíněný model formulovaný ve FGP, načež ukážeme důsledky, které z tohoto modelu vyplývají pro (ne)existenci struktur se souvýskytem. V části 3 pak představíme jazyková data, která užívání těchto struktur dokládají a která jsou čerpána z (především psaných) korpusů češtiny, zejména z rozsáhlého korpusu SYN v8 (Křen et al., 2019). V části 4 se následně budeme zabývat tím, jak lze představená data lingvisticky interpretovat, a to i s ohledem na nastíněný existující model fungování reciprocity v češtině.

---

[3] Příklady bez uvedení zdroje jsou vlastní (introspektivní), u korpusových dokladů je naproti tomu vždy uveden zdrojový korpus.

[4] „[T]here is a wide range of interactions where the members of a culture can (tacitly) differ in conceptualising them as symmetric single-event/state or symmetric multiple-event/state, and in particular in recognising these conceptualisations as conventional or as merely occasional." (Plank, 2006, s. 265)

2 Reciprocita v češtině pohledem FGP

Model reciprocity byl v teoretickém rámci FGP formulován v řadě studií, srov. zejm. Panevová (1999; 2007), Panevová – Mikulová (2007), Kettnerová – Lopatková (2018a; 2018b; 2020b), Kettnerová (2020), patrně nejucelenější pohled pak představují Kettnerová – Lopatková (2020a). Tento model je založen na rozlišování dvou principiálně odlišných typů reciprocity: reciprocity lexikální a reciprocity syntaktické.[5]

Reciprocita lexikální spočívá v tom, že některá slovesa (příp. další slovní druhy) mají významový rys vzájemnosti obsažen již ve svém lexikálním významu. Reciproční vztah mezi dvěma jejich doplněními se tak (zjednodušeně řečeno) týká všech jejich užití a ukazuje na něj skutečnost, že lze daná doplnění mezi sebou zaměňovat beze změny pravdivostních podmínek. Příkladem je sloveso *diskutovat*, srov. varianty 4a a 4b, které mohou popisovat tutéž situaci. Lexikálně reciproční slovesa mohou být z formálního hlediska jak nereflexivní (*diskutovat*), tak i reflexivní (např. *hádat se*).

(4a) *Petr diskutoval s Karlem*.

(4b) *Karel diskutoval s Petrem*.

Reciprocita syntaktická se naproti tomu netýká jednotlivých slov(es), nýbrž specifické syntaktické konstrukce, které se mohou účastnit jak slovesa lexikálně reciproční, tak slovesa lexikálně nereciproční.[6] V této konstrukci je celá množina reciprokalizovaných participantů vyjádřena na téže syntaktické pozici (typicky subjektu), zatímco druhá syntaktická (ne nutně valenční) pozice příslušného slovesa může být buď obsazena reflexivním zájmenem, nebo výrazem *jeden – druhý*, případně může být za jistých podmínek neobsazena (nejčastěji u lexikálně recipročních sloves, kde má tato pozice komitativní formu); součástí konstrukce mohou být též adverbialia *navzájem*, *spolu* apod.[7] V případě sloves lexikálně nerecipročních (srov. příklad 5) je použití syntakticky reciproční konstrukce nutnou podmínkou k vyjádření vzájem-

[5] Kettnerová – Lopatková (2020a) uvedené rozlišování usouvztažňují s Evansovým (2008) rozlišením verbálních a nominálních strategií, takové usouvztažnění je ovšem zavádějící, především nelze tvrdit, jak autorky na s. 252 činí, že Evans řadí gramatické prostředky mezi nominální strategie, protože v jeho pojetí nominálnost z gramatičnosti nikterak nevyplývá. Podobně nelze ani ztotožňovat lexikální prostředky s verbálními strategiemi, jak by mohl být interpretován nepříliš přehledně formulovaný odstavec na s. 246.

[6] Pro slovesa lexikálně nereciproční, která se účastní syntakticky reciproční konstrukce, je u Kettnerové s Lopatkovou (2020a) i jinde používán termín *syntakticky reciproční slovesa*. Pokládáme ho za mimořádně matoucí, protože naznačuje souvislost se syntakticky reciproční konstrukcí, které se ovšem mohou účastnit i jiná slovesa než jen syntakticky reciproční (totiž slovesa lexikálně reciproční), nehledě ještě navíc na skutečnost, že tato „syntakticky reciproční" slovesa jsou ve svém obvyklém užití zcela nereciproční.

[7] Detailní pravidla pro (ne)obsazování druhé valenční pozice i pro používání různých adverbialií, a to v závislosti mj. na formě vyžadované druhou pozicí, podávají Lopatková et al. (2021, s. 115–156).

nosti, protože bez ní by se jednalo o děj zřetelně nereciproční. Naproti tomu u sloves lexikálně recipročních je vzájemnost přítomna jak v syntakticky reciproční konstrukci (příklad 6), tak mimo ni (4a, 4b), rozdíl spočívá v tom, že zatímco v syntaktické konstrukci je mezi participanty úplná symetrie, mimo ni může být participant na prominentnější pozici subjektu spojen např. s vyšší mírou iniciativy, mohou se k němu vztahovat adverbialia orientovaná na subjekt (např. *s chutí*, srov. již Panevová, 2007) apod.

(5) *Petr a Karel se pomlouvali*.

(6) *Petr a Karel spolu diskutovali*.

Z nastíněného vyplývá, že model FGP předpokládá striktní rozlišení mezi reciprocitou jakožto jevem lexikálním a reciprocitou jakožto jevem gramatickým, a z podaného vymezení se skutečně zdá, že jde o jevy principiálně odlišné. Méně jasná je ovšem situace v případech typu (7), které se, jak bylo naznačeno v úvodu, v literatuře označují jako diskontinuální konstrukce:

(7) *Petr se líbal s Marií*.

FGP v těchto případech nepočítá s možností, že by šlo o zvláštní (diskontinuální) gramatickou konstrukci s (lexikálně nereciprocním) slovesem typu *líbat*, nýbrž předpokládá, že tyto případy svědčí o existenci lexikálně recipročního slovesa typu *líbat se*, aniž by ovšem toto řešení bylo explicitně zdůvodněno. Přitom se zdá, že by tu bylo možné argumentovat i pro opačné řešení, tj. pro „gramatičnost", a to stejným způsobem, jako je pro ni v rámci FGP argumentováno v případě syntakticky reciproční konstrukce, totiž tím, že příslušné formální změny jsou „natolik pravidelné, že je lze popisovat pomocí formálních pravidel" (Lopatková et al., 2021, s. 29).[8] Pro stanovisko FGP sice hovoří např. fakt, že diskontinuální struktury jsou lexikálně omezenější (tj. tvoří se od menšího počtu sloves) než syntakticky reciproční konstrukce, ovšem lexikálně zcela neomezená není ani ona (jak ukazuje už způsob jejího zachycení ve valenčním slovníku). Pokud bychom dále přistoupili na výše zmíněný předpoklad, že diskontinuální konstrukce musí vždy označovat neredukovatelně

[8] Jeden z anonymních recenzentů v této souvislosti namítá, že FGP je „projektivní" teorií (v opozici k teoriím konstrukčním), z čehož má vyplývat, že v jejím rámci prakticky nelze analyzovat struktury typu (7) jinak než tak, že obsahují inherentně reciproční lexém. Recenzent se opírá o dva argumenty: (a) nemožnost substituce formy *se* formou *sebe*, z níž plyne, že *se* není zájmenem obsazujícím valenční pozici slovesa *líbat*, (b) přítomnost valenční pozice s komitativní formou, která se u slovesa *líbat* nevyskytuje. Na to lze namítnout, že přístup FGP pracuje s řadou gramatikalizovaných alternací, na něž by uvedené dva argumenty bylo možné aplikovat také, a přesto v těchto případech s existencí samostatných lexémů nepočítá. Ilustrovat to lze např. na dispoziční diatezi (srov. Lopatková et al., 2021, s. 93–95), kde se (a) ve struktuře také uplatňuje *se*, jež nelze interpretovat jako zájmeno, a (b) se zde rovněž vyskytuje valenční pozice „navíc", a sice pozice dativní (krom toho tu dále přibývá ještě obligatorní doplnění způsobové).

symetrický děj, mohl by být za argument ve prospěch pojetí FGP považován též sémantický rozdíl mezi touto konstrukcí a konstrukcí syntakticky reciproční (syntakticky reciproční konstrukce může totiž označovat i úhrn dějů nesymetrických), ovšem jak podotýká Plank (2006, s. 258), tento sémantický rozdíl není nutné situovat do oblasti lexikálního významu jednotlivých sloves, nýbrž ho lze připsat diskontinuální konstrukci jako celku.

O diskontinuální konstrukci jsme se obšírněji zmiňovali proto, že tato problematika úzce souvisí s případy typu 8, které jsou relevantní pro další výklad a které v pracích FGP (a dokonce i u stejných autorek) nejsou řešeny jednotně. Z formulací u Kettnerové a Lopatkové (2018b) vyplývá, že jde v tomto případě jednoznačně o (syntakticky reciproční) konstrukci s lexikálně nerecipročním (tranzitivním) slovesem *líbat*, nikoli tedy s odvozeným recipročním slovesem *líbat se* (o jehož existenci má svědčit struktura typu 7), protože takto odvozená reciproční slovesa prý představují výjimku z možnosti účastnit se syntakticky reciproční konstrukce (s. 694). To je ovšem řešení stěží obhajitelné, mimo jiné proto, že např. strukturu (9) je nutné vztahovat právě k odvozenému recipročnímu slovesu *bít se*, nikoli k lexikálně nerecipročnímu *bít*, jelikož *bít* nemá ve valenčním rámci doplnění odpovídající výrazu *o princeznu*. Naproti tomu podle Kettnerové a Lopatkové (2020a) či Panevové (2007) jsou struktury typu 8 dvojznačné, tj. tvořené buď od *líbat*, nebo od *líbat se*, aniž by ovšem bylo uvedeno, zda a případně jaký je mezi oběma interpretacemi významový rozdíl (ve světle výše uvedeného se nicméně zdá, že by mohl spočívat v obligatornosti neredukovatelně symetrického čtení).

(8) *Petr a Marie se líbali*.

(9) *Rytíři se bili o princeznu*.

Pokud jde o důsledky, které z modelu FGP vyplývají pro možnost souvýskytu výrazu *jeden – druhý* s reflexivem, uvedli jsme, že je-li v syntakticky reciproční konstrukci (jinde než tam se s výrazem *jeden – druhý* vůbec nepočítá) druhá valenční pozice obsazena, pak je obsazena buď reflexivním zájmenem, nebo výrazem *jeden – druhý*. Model tedy nepočítá s existencí struktur, v nichž by daná pozice byla obsazena oběma těmito výrazy současně, např. se strukturou typu (10).

(10) ?*Petr a Marie se líbali jeden druhého*.[9]

[9] Otazníkem v horním indexu u této věty nechceme signalizovat, že bychom její gramatičnost pokládali za spornou, nýbrž to, že jde o hypotetickou strukturu, k jejíž přijatelnosti (gramatičnosti) se zde nevyjadřujeme. Vlastní, na introspekci založené hodnocení přijatelnosti přitom nikde v textu neuvádíme ani u citovaných korpusových dokladů, přestože lze možná souhlasit s jedním z anonymních recenzentů, že by takové hodnocení mohlo být zajímavé zvláště pro čtenáře s jiným mateřským jazykem než češtinou. Důvodem pro toto rozhodnutí je zejména předpoklad, že naše vnímání přijatelnosti struktur se souvýskytem může být systematickou výzkumnou prací s příslušnými doklady výrazně ovlivněno.

Jedinou možností, kdy se výraz *jeden – druhý* může vyskytovat v téže struktuře s reflexivem, tak v modelu FGP zůstávají pouze případy s reflexivy *se*/*si*, ovšem jen tehdy, pokud se nejedná o zájmena, nýbrž o součást (formálně) reflexivních sloves (např. *hádat se*), takže jde o standardní syntakticky reciproční konstrukci, srov. příklad 11. V tomto smyslu pak model namísto (hypotetické) struktury typu 10 předpokládá strukturu typu 12, kterou lze v jeho rámci snadno interpretovat jako syntakticky reciproční konstrukci s odvozeným lexikálně recipročním slovesem *líbat se*, kde je *se* součástí slovesa, toto sloveso má ve valenčním rámci pozici pro doplnění s komitativní formou (srov. větu 7) a tuto pozici zde obsazuje (pouze) výraz *jeden – druhý*.

(11) *Petr a Marie se hádali jeden s druhým.*

(12) *Petr a Marie se líbali jeden s druhým.*

Jak jsme již ovšem naznačovali, struktury typu 10, tj. struktury, kde se v téže klauzi vyskytuje jak reflexivum, tak výraz *jeden – druhý*, přičemž oba tyto výrazy se nacházejí ve stejném pádě, se v českém jazykovém materiálu ve skutečnosti vyskytují (v rozporu s předpokladem FGP).[10] Označujeme je zde jako struktury se souvýskytem výrazu *jeden – druhý* s reflexivem a v následujícím oddílu představíme korpusová data, která jejich užívání dokládají.

3 Souvýskyt výrazu *jeden – druhý* s reflexivem: korpusová data

Struktury se souvýskytem jsme vyhledávali v korpusech textů psaných i mluvených. V případě psaných textů jsme zvolili korpus SYN v8, který sice není reprezentativní, zato byl však v době realizace výzkumu ze všech dostupných referenčních korpusů (výrazně) největší, což při zkoumání řídce doložených jevů, jako je tento, představuje klíčovou výhodu. Rovněž v případě mluvených textů jsme zvolili největší dostupný korpus, a sice ORAL v1.

3.1 Psaný korpus (SYN v8)

V korpusu jsme vyhledávali takové doklady, kde by se tvar zájmena *se* vyskytoval ve stejné klauzi jako výraz *jeden – druhý* v odpovídajícím pádě. Dotaz jsme formulovali pro jednotlivé pády, resp. tvary zájmena *se* zvlášť, přičemž jsme se vždy dotazovali na kombinace tvaru reflexiva se všemi potenciálně odpovídajícími tvary výrazu *jeden – druhý* (včetně případné předložky), kde se mezi oběma výrazy (v libovolném pořadí) může vyskytovat libovolný počet dalších forem s vyloučením

[10] A také v rozporu s tvrzením Siloni (2008, s. 481), která existenci takových struktur v češtině (a rovněž srbochorvatštině) dokonce explicitně vylučuje.

souřadicích spojek a interpunkce.[11] Jsme si vědomi toho, že toto vyloučení vede ke ztrátě části relevantních dokladů,[12] bez něj by ovšem zcela neúměrně narostl počet dokladů nerelevantních (kde se každý z výrazů vyskytuje v jiné klauzi). Výsledky vyhledávání bylo samozřejmě vždy nutné ručně očistit od nerelevantních výskytů (např. od dokladů, kde nejde o výše popsanou syntaktickou konstrukci, kde každý z výrazů závisí na jiném řídícím členu aj.).

Uvedeným způsobem se nám souvýskyt podařilo doložit ve všech pádech připadajících v úvahu, resp. pro všechny tvary zájmena *se*, tedy pro genitiv (srov. příklady 13–14), dativní *si* (15–16), dativní *sobě* (17), akuzativní *se* (18–19), akuzativní *sebe* (20–21), lokál (22–23) i instrumentál (24–25):

(13) *V mlze* ***do sebe*** *začala auta narážet* ***jedno do druhého***. (SYN v8)

(14) *Všichni jsme si rozuměli,* ***jeden od druhého*** *jsme* ***od sebe*** *odkoukali to dobré.* (SYN v8)

(15) *Nic jsme* ***si jeden druhému*** *neodpustili.* (SYN v8)

(16) *Osobně se mi s ním hrálo skvěle,* ***jeden druhému*** *jsme* ***si*** *vyhověli, hodně jsme spolu komunikovali.* (SYN v8)

(17) *Chtěl bych tě mít nahou a abychom se* ***k sobě jeden ke druhému*** *choulili celou noc.* (SYN v8)

(18) *rádi jsme* ***se*** *pomazávali* ***jeden druhého*** *odpadem, který u železničního mostu vytékal z pivovaru* (SYN v8)

(19) *v neděli ráno* ***se*** *vždycky* ***jedna druhou*** *vydrhneme a upravíme si vlasy* (SYN v8)

(20) *sledujeme, jak* ***na sebe*** *hází špínu* ***jeden na druhého****, copak jim můžeme věřit?* (SYN v8)

(21) ***Jeden na druhý*** *jsou tu* ***na sebe*** *namačkány obchůdky s levným textilem.* (SYN v8)

(22) *členové realizačního týmu* ***po sobě*** *skákali* ***jeden po druhém*** *a dávali průchod nelíčené radosti* (SYN v8)

(23) *Během akce stokrát jedno pivo má vypít* ***po sobě*** *sto žen* ***jedna po druhé*** *půllitr piva.* (SYN v8)

(24) *když budou* ***za sebou*** *projíždět* ***jeden za druhým****,* […]*, potrvá to daleko déle* (SYN v8)

(25) *i další reportáže* […]. ***Jedna za druhou*** *jdou* ***za sebou*** *jako z příručky o sociálních problémech.* (SYN v8)

Celkem jsme dokladů se souvýskytem v korpusu SYN v8 nalezli 407 (po očištění od duplicit), dobře doloženy jsou přitom tyto struktury ve všech základních textových skupinách, které se v daném korpusu rozlišují, tj. v beletrii, tzv. oborové litera-

[11] Jako příklad uvádíme dotaz pro souvýskyt dativního tvaru *si* s maskulinem singuláru výrazu *jeden – druhý*: ([lc="jeden"][lc="druh[éý]mu"][tag!="(Z|(J\^)).*"]*[lc="si"])|([lc="si"][tag!="(Z|(J\^)).*"]*[lc="jeden"][lc="druh[éý]mu"]).

[12] Některé takové doklady se podařilo nalézt při jiném vyhledávání: *my jsme* ***si*** *propocené oblečení a dýchačáky vlastně neustále předávali* ***jeden druhému***; *pak* ***si*** *ty motorky a auto podpálili ze vzteku* ***jeden druhému*** *sami* (obojí SYN v8). (Právě doklady tohoto typu stojí za rozdílem mezi počtem výskytů uvedeným pro sloveso *předávat* níže v hlavním textu a příslušnou hodnotou uvedenou v tabulce 2.)

tuře i publicistice.[13] Klíčové je ovšem rozložení dokladů napříč jednotlivými pády, resp. tvary zájmena *se*, které zachycuje následující tabulka 1:

	gen	dat *si*	dat *sobě*	acc *se*	acc *sebe*	loc	ins
počet dokladů	6	371	1	7	11	5	6

Tabulka 1: Rozložení dokladů se souvýskytem napříč pády a tvary zájmena *se*.

Jak je z tabulky patrné, lze pozorovat zásadní nepoměr mezi souvýskytem u tvaru *si* a u tvarů ostatních: zatímco u většiny tvarů se jedná pouze o jednotky dokladů, v případě tvaru *si* je jich mnohonásobně více,[14] souvýskyt se zde navíc vyskytuje u více

[13] Beletrie je zastoupena 14 % dokladů, oborová literatura 9 % a publicistika 77 %. Při interpretaci těchto čísel je nutné vzít v úvahu celkové složení korpusu, kde s cca 90 % převažují texty publicistické (na druhou stranu právě v publicistických textech se vyskytuje nejvíce duplicit, které jsme odstraňovali). V tomto smyslu se zdá, že relativně nejhojněji se souvýskyt uplatňuje v beletrii, srov. její zmíněné 14% zastoupení s pouze 2% podílem beletristických textů v korpusu, cca pětina dokladů z beletrie přitom pochází z přímé řeči (tento údaj je ovšem nutno brát s rezervou, protože hranice přímé řeči není vždy zcela jasná, natož dobře vysledovatelná z korpusového prohlížeče, jako sporné se z tohoto hlediska mohou např. jevit texty psané v ich-formě, které představují další cca čtvrtinu beletristických výskytů). V publicistických textech pak stojí za pozornost, že mírně nadpoloviční (53%) většinu dokladů lze považovat za zápis (citaci) mluvené řeči, i tento údaj je však třeba interpretovat opatrně, protože např. v případě (častých) rozhovorů není zpravidla jasné, jakou formou rozhovor probíhal, jak do něj případně bylo redakčně zasahováno apod.

[14] Platnost konstatovaného nepoměru ve své reakci zpochybnila redakce Naší řeči, podle níž bylo třeba uvedené hodnoty vztáhnout k celkové frekvenci jednotlivých reflexivních tvarů v korpusu: zatímco dativních tvarů *si* je v korpusu SYN v8 přes 22 milionů, akuzativně značkovaného *sebe* je jen necelých 700 000, tedy téměř 32× méně, a v tomto světle se tak poměr 371 : 11 zdá ukazovat na téměř vyrovnané zastoupení souvýskytu u obou tvarů. Zde je ale třeba namítnout, že uvedená čísla nelze interpretovat takto mechanicky, počty dokladů by bylo korektní vztahovat nikoli k celkovému počtu výskytů obou reflexiv, nýbrž k počtu dokladů syntakticky reciproční konstrukce. Reflexivum *si* má přitom v korpusu tak vysokou frekvenci nikoli kvůli reciprocitě, nýbrž proto, že v současné češtině funguje jako široce rozšířený formant, který se mj. uplatňuje závazně u celé řady sloves (odvozených reflexiv, např. *uvědomit si*, *představit si*, i reflexiv tantum, např. *všimnout si*, *stěžovat si*). V náhodném vzorku 250 výskytů tohoto tvaru jsme tak např. našli jen 4 doklady syntakticky reciproční konstrukce (tj. pouze 1,6 %), zatímco v případě akuzativního *sebe* to bylo 30 dokladů (12 %). Pokud bychom takto získané podíly použili k hrubému odhadu množství recipročních dokladů v celém korpusu, bylo by recipročního *si* nikoli 32×, nýbrž pouze cca 4× více než recipročního (akuzativního) *sebe*, souvýskyt bychom tak v případě tvaru *si* mohli konstatovat u cca 0,105 % dokladů, zatímco v případě akuzativního *sebe* jen u cca 0,013 % dokladů, což je o řád méně. Podíl dokladů se souvýskytem je ovšem možné vztahovat rovněž k celkovému zastoupení dokladů s výrazem *jeden – druhý*, ani zde však nelze postupovat zcela mechanicky a i zde jsou celková čísla tak vysoká, že by bylo možné mluvit toliko o odhadech (stojí ale mj. za pozornost, že např. akuzativně značených tvarů *jeden druhého* /s případnou předložkou/ je v korpusu dokonce více /a to navíc poměrně výrazně více/ než dativních tvarů *jeden druhému*, což s podílem souvýskytu u obou pádů ostře kontrastuje). V následujícím textu proto podíl užívání struktur se souvýskytem zjišťujeme pouze pro jednotlivá vybraná slovesa, neboť jen v takovém případě je únosné nalezené doklady manuálně protřídit.

než 130 různých sloves a dále také u řady verbonominálních predikátů se substantivem (srov. příklad 26), adjektivem (27) či adverbiem (28), u atributivně užitých adjektiv (29) i u verbálních substantiv (30). Nejčastějšími predikáty jsou *pomáhat* (43 dokladů), *být oporou* (31 dokladů) a *předávat* (27 dokladů), srov. příklady 31–33.

(26) *si přes letité soupeření na sklonku života uvědomili, že* ***si*** *byli* ***jeden druhému*** *jedinými důstojnými protivníky* (SYN v8)

(27) *Zanedlouho jsme* ***si*** *byli protivní* ***jeden druhému****.* (SYN v8)

(28) *vás snažně prosím: buďte* ***si*** *co nejblíže* ***jeden druhému****, bez rozdílu* (SYN v8)

(29) *všechny krátkovlasé brunety, podobné* ***si jedna druhé*** *jako vejce vejci* (SYN v8)

(30) *vzájemný OSN, a ne že hned válka a podřezávání* ***si*** *žil* ***jeden druhýmu*** (SYN v8)

(31) *Věřím, že* ***si*** *budeme* ***jeden druhému*** *maximálně pomáhat.* (SYN v8)

(32) *Takového, se kterým bychom si rozuměli, prožili spolu hezké chvíle a byli* ***si jeden druhému*** *oporou.* (SYN v8)

(33) *děvčata kolem nás utvořila kolo a nakonec jsme* ***si*** *milého chlapíčka v montérkách předávaly* ***jedna druhé*** (SYN v8)

Aby bylo zřejmé, o jak častý jev se v případě tvaru *si* jedná (jinde je z uvedených čísel evidentní, že jde o jev naprosto marginální), zjišťovali jsme dále u nejčastějších predikátů (a jejich vidových protějšků) poměr mezi doklady se souvýskytem a doklady, v nichž se uplatňuje pouze výraz *jeden – druhý*. Dotazy byly formulovány na kombinace jednotlivých sloves v libovolném tvaru s libovolnými tvary výrazu *jeden – druhý* (tentokrát již pouze bez předložky) opět v rámci klauze,[15] vyhledané doklady byly manuálně roztříděny na struktury bez souvýskytu, se souvýskytem a doklady nerelevantní, výsledky (očištěné od duplicit) shrnuje následující tabulka 2:

	jeden – druhý **bez souvýskytu**	***si + jeden – druhý***	**podíl souvýskytu**
pomáhat	350	43	10,9 %
pomoct	174	12	6,5 %
předávat	21	29	58,0 %
předat	5	2	28,6 %
dávat	72	9	11,1 %
dát	49	1	2,0 %
být oporou	142	31	17,9 %

Tabulka 2: Distribuce výrazu *jeden – druhý* bez souvýskytu s reflexivem a s ním u vybraných predikátů.

[15] Příklad dotazu pro sloveso *pomáhat*: ([lc="jede?n[aoiy]?"][lc="druh.+"][tag!="(Z|(J\^)).*"]*[lemma ="pomáhat"])|([lemma="pomáhat"][tag!="(Z|(J\^)).*"]*[lc="jede?n[aoiy]?"][lc="druh.+"]).

Tabulka ukazuje, že podíl struktur se souvýskytem na celkovém užívání výrazu *jeden – druhý* (v syntakticky reciproční konstrukci) mezi různými predikáty výrazně kolísá, nicméně ve většině případů je vyšší než 10 %, takže struktury se souvýskytem nelze odbýt jako pouhou okrajovou odchylku. V případě slovesa *předávat* dokonce varianta se souvýskytem převládá[16] (a značný podíl má i u jeho vidového protějšku), za pozornost přitom stojí, že obě varianty máme u tohoto slovesa paralelně doloženy i pro vyjádření velmi podobných obsahů, srov. příklady 34–37.

(34) *V kabině nám řádí nějaká chřipková epidemie. Předáváme to* ***jeden druhému****.* (SYN v8)

(35) *Nemoc jsme* ***si*** *předávali* ***jeden druhému*** *a mám pocit, že je to už za námi.* (SYN v8)

(36) *téměř šest týdnů mám střídavě nemocné obě děti. Předávají asi bacily* ***jeden druhému*** (SYN v8)

(37) *caparti, co chodí každý den do školky a* ***jeden druhému si*** *tam předávají bacily* (SYN v8)

Počty dokladů obou variant by bylo možné porovnat též s četností užívání pouhého recipročního *si* (tj. bez výrazu *jeden – druhý*), v tomto případě jsou však výsledkem vyhledávání často i desetitisíce dokladů, takže je není možné manuálně procházet a lze formulovat pouze odhady stanovené na základě analýzy náhodných vzorků. U všech sedmi zkoumaných predikátů nicméně tyto odhady ukazují na mnohonásobně vyšší počty dokladů se *si* než s výrazem *jeden – druhý*. Z hlediska vidu ještě stojí za pozornost, že u všech tří imperfektivních sloves je podíl souvýskytu zřetelně vyšší než u jejich perfektivních protějšků. Zároveň platí, že reciproční doklady všech tří imperfektiv jsou (bez ohledu na formu) četnější než reciproční doklady příslušných perfektiv, a to v kontrastu s celkovým užíváním těchto sloves, kde naopak jasně převládají perfektiva (jak si lze snadno ověřit v korpusovém nástroji SyD), což ukazuje na preferenci imperfektiv v recipročních strukturách, kterou by bylo možné interpretovat jako důsledek sémantické souvislosti mezi reciprocitou a iterativitou, jež je potvrzena typologickými daty (srov. oddíl 1 výše).

3.2 *Mluvený korpus (ORAL v1)*

Korpus ORAL v1 je nesrovnatelně menší než SYN v8, takže zde bylo možné vyhledat a manuálně protřídit všechny výskyty výrazu *jeden – druhý*,[17] pro jednotlivé pády byly ovšem nalezeny vždy pouze jednotky dokladů syntaktické reciproční konstrukce. Souvýskyt s reflexivem je však přesto doložen i zde, a to pouze pro klitické tvary *si* a *se*.

[16] Dominance struktur se souvýskytem se pro toto sloveso potvrzuje i ve vyváženém korpusu SYN2020, kde se souvýskyt uplatňuje u 5 ze 7 dokladů tohoto slovesa s výrazem *jeden – druhý*.

[17] Dotaz zněl takto: [lc="jede?n[aoiy]?"][pos="R"]?[lc="druh.+"].

Dokladů výrazu *jeden – druhý* v bezpředložkovém dativu bylo nalezeno 7, z toho v jednom případě se jedná o reflexivní sloveso (*přizpůsobit se*), což lze vzhledem k možné haplologii (srov. Kettnerová – Lopatková, 2020a, s. 259) pokládat za nepříznivý faktor pro potenciální souvýskyt. Ze zbývajících 6 dokladů je souvýskyt přítomen ve třech, tj. v celé polovině případů, srov. doklady 38–40. Podíl souvýskytu je tedy zřejmě vyšší než v textech psaných (srov. skutečnost, že velká část dokladů z korpusu SYN v8 představuje citáty mluvené řeči, viz poznámku pod čarou č. 13 výše), ovšem vzhledem k velmi nízkému počtu dokladů je tento závěr třeba brát s nutnou rezervou.

(38) *prostě ten kolektiv je tak strašně jako že* ***si*** *závidí* ***jedna druhej*** *a jako v tý nemocnici obzvlášť* (ORAL v1)

(39) *lidi mějte se rádi a . a* ***jeden druhýmu si*** *pomáhejte* (ORAL v1)

(40) *my sme si to všichni dělali a . přeposílali sme* ***si*** *to* ***jeden druhýmu*** (ORAL v1)

Dokladů s bezpředložkovým akuzativem bylo také nalezeno 7, z toho ve 4 případech, tj. ve většině, byl přítomen souvýskyt. Je ale třeba upozornit, že v dokladu 41 je výraz *jeden – druhý* zřejmě oddělen intonačním předělem (soudě dle transkripce, nahrávka není k dispozici) a všechny tři zbývající doklady pocházejí od téhož mluvčího:

(41) *jé dneska v poledne jak* ***se*** *uráželi,* ***jeden druhýho*** (ORAL v1)

(42) *aby byli lidi k sobě svorní . uctiví . aby* ***se*** *nezklamali* ***jeden druhého*** *partneři dyž sú spolu . aby se nezklamali . aby* ***se*** *uctívali* ***jeden druhého*** (ORAL v1)

(43) *když zplodíte si děti . uctívejte* ***se jeden druhého*** *a nikdy to neodstrčte* (ORAL v1)

4 Možnosti interpretace struktur se souvýskytem

V předchozím oddílu jsme na korpusovém materiálu prokázali existenci struktur se souvýskytem reflexiva a výrazu *jeden – druhý*, nyní nám ještě zbývá zvážit možnosti jejich lingvistické interpretace. V této souvislosti připomínáme, že představený model FGP s užitími tohoto typu vůbec nepočítá, neboť předpokládá, že pozice druhého argumentu může být v syntakticky recipročních konstrukci obsazena buď reflexivem, nebo výrazem *jeden – druhý*, a v jedné struktuře se tedy nemohou vyskytovat oba tyto výrazy současně.

Jako první se tu přirozeně nabízí interpretace, že pozici druhého argumentu obsazuje ve strukturách se souvýskytem pouze reflexivní zájmeno, zatímco výraz *jeden – druhý* zde plní podobnou funkci jako adverbiální výrazy typu *navzájem*, *mezi sebou* či *spolu*, o nichž Kettnerová s Lopatkovou (2020a, s. 261–265) uvádějí, že jde (až na výjimky) nikoli o primární prostředky vyjádření reciprocity, nýbrž o prostředky sloužící pro její zdůraznění či zjednoznačnění, Nedjalkov (2007a, s. 164–167) takové prostředky nazývá recipročními specifikátory. Reciprocita by tak byla ve strukturách se souvýskytem primárně vyjadřována reflexivem, zatímco výraz *jeden – druhý* by ji pouze zdůrazňoval či zjednoznačňoval (z tradičního větně-

členského hlediska by ho bylo možno chápat jako doplněk). Za pozornost stojí, že podobným způsobem funguje výraz *jeden – druhý* (resp. *edin drug*) v bulharštině, kde může (jakožto specifikátor) také zdůrazňovat reciprocitu vyjádřenou reflexivem (*se*/*si*),[18] srov. Penchev (2007), mimo slovanský kontext pak lze zmínit např. obdobnou situaci ve francouzštině (Guentchéva – Rivière, 2007). Kromě toho je zajímavé, že Maslova (2008, s. 233n.) pokládá struktury se souvýskytem (v kroslingvistickém kontextu) za diachronní zdroj struktur se samotným nereflexivním výrazem typu *jeden – druhý*, přičemž jako příklad uvádí německý výraz *einander*, který se prý původně také užíval pro zjednoznačnění reciprocity vyjádřené reflexivem, načež se reflexivum začalo vypouštět (odlišně ovšem diachronní vývoj výrazů typu *jeden – druhý* modeluje pro germánské jazyky Plank, 2008).

Uvedená interpretace je výhodná v tom, že ji lze aplikovat na všechny popsané případy souvýskytu, nevýhodou však je, že s její pomocí není možné přímo vysvětlit zásadní frekvenční rozdíl mezi strukturami s dativní formou *si* (kde je souvýskyt nejčastější) a strukturami ostatními (kde je naopak zcela marginální). Specifické chování reflexiva *si* by přitom bylo možné odvozovat z toho, že by byl tento tvar vzhledem ke své klitičnosti vnímán jako nedostatečně výrazný, což by (v kontrastu s první interpretací) vedlo k obsazení pozice druhého argumentu výrazem *jeden – druhý*, zatímco reflexivum *si* by bylo chápáno ne jako referenční výraz, nýbrž jako součást reflexivního slovesa s recipročním významem (podobně jako je toto reflexivum v rámci FGP interpretováno v případě diskontinuální konstrukce). Podle této druhé, alternativní interpretace by tak ve strukturách s výrazem *jeden – druhý* mohlo být použito buď sloveso nereflexivní, nebo jeho reflexivní protějšek (specializovaný pro reciproční užití), přičemž právě ve druhém případě by šlo o zde popisovaný souvýskyt. Tato interpretace by vysvětlovala nejen výrazně vyšší podíl souvýskytu u formy *si* než u forem přízvučných, ale také zmiňovanou vyšší míru souvýskytu u imperfektiv než u jejich perfektivních protějšků: vzhledem k tomu, že imperfektiva jsou v recipročních konstrukcích obecně častější (viz výše), lze očekávat, že je jejich reflexivní varianta více konvencionalizována a pevněji asociována s recipročním významem než u perfektiv, a proto ji mluvčí ve strukturách s výrazem *jeden – druhý* volí častěji právě zde. Argumentem pro tuto (druhou) interpretaci by mohla být rovněž existence struktur se souvýskytem v singuláru, srov. příklady 44–45:

(44) *jeden z mála sportů, ve kterých funguje lidská soudržnost. Kde* ***si jeden druhému*** *pomáhá* (SYN v8)

(45) *viděl jsem různé modely zdravotnických zařízení, ale v žádném jsem si nevšiml, že* ***si jedno druhému*** *konkuruje* (SYN v8)

[18] Byť jsou samozřejmě mezi oběma jazyky ve vyjadřování reciprocity i výrazné rozdíly. Na rozdíl od češtiny např. může bulharský výraz *jeden – druhý* samostatně vyjadřovat reciprocitu pouze v prepozicionálních kontextech, kde naopak (opět na rozdíl od češtiny) nelze vůbec použít reflexivum.

V těchto případech[19] reflexivum *si* nelze považovat za samostatný koreferenční výraz, protože koreference se singulárovým subjektem může sotva ztvárňovat reciproční význam, a jako přijatelnější se tedy jeví interpretovat toto *si* jako součást reflexivního slovesa.[20] Problém celé takto pojaté druhé interpretace je ovšem zřejmý: pokud bychom ve strukturách se souvýskytem pokládali *si* za součást reflexivních sloves, museli bychom předpokládat, že tato slovesa mají dativní valenci, což je v rozporu se skutečností, že u nich dativ mimo kontexty s výrazem *jeden – druhý* použít nelze (srov. negramatičnost příkladu 46). Struktury se souvýskytem by tak bylo třeba vykládat jako jakési nevyhraněné, hybridní kontexty, v nichž je užita forma odpovídající slovesu reflexivnímu, ale s valencí slovesa nereflexivního.

(46) **Petr si pomáhá Pavlovi.*

Zdá se tedy, že struktury se souvýskytem výrazu *jeden – druhý* s reflexivem *si* nemají jednoznačnou interpretaci: není jasné, jestli je výraz *jeden – druhý* doplňkový specifikátor, nebo jde o argument, podobně není jasné, jaký status má reflexivum *si* a zda je v těchto případech namístě předpokládat ostrou hranici mezi *si* jako zájmenem a *si* jako součástí reflexivního slovesa (k podobně neostré hranici v případě reflexiva *se* srov. Pergler, 2016). Stojí přitom za pozornost, že obdobný jev lze pozorovat nejen v případě reciprocity, ale i reflexivity, v tomto případě se jedná o souvýskyt reflexiva *si* s „dlouhým" dativním tvarem *sobě*, srov. doklady jako 47 či 48, navíc i tento souvýskyt může vyjadřovat reciprocitu (49). Analýza tohoto souvýskytu přesahuje téma i rozsah tohoto článku, nicméně se zdá, že jde o paralelní jev ke sledovanému souvýskytu s výrazem *jeden – druhý* a že takových dokladů jsou v korpusu SYN v8 stovky, ne-li tisíce.

(47) *V čem si myslíte, že* ***si*** *region může sám* ***sobě*** *pomoci, aby snížil počet uživatelů drog?* (SYN v8)

(48) *pivo jí nechutnalo, a tak jsem jí udělal ledový čaj a* ***sobě si*** *otevřel pivo* (SYN v8)

(49) *vytváříme z nadhledu smysluplnou mozaiku cest, které* ***si sobě*** *navzájem nepřekážejí* (SYN v8)

Pokud jsme vyšší frekvenci souvýskytu u reflexiva *si* než u ostatních forem interpretovali jako důsledek jeho klitičnosti, resp. schopnosti fungovat potenciálně jako součást reflexivního slovesa, je třeba se ještě vyrovnat s otázkou, proč není vyšší frekvence pozorována rovněž u druhého klitického tvaru, tedy formy *se*. Důvodem

[19] V korpusu SYN v8 jsme takových dokladů s reflexivem *si* nalezli 10, tyto doklady nejsou zahrnuty v počtech uvedených ve 3. oddílu, protože nejde o syntakticky reciproční konstrukci v podaném vymezení.

[20] Je ovšem nutno uvést, že jsme v korpusu našli i dva doklady na singulárový souvýskyt s přízvučným tvarem reflexiva, které předloženou intepretaci problematizují: *Od dob, kdy* ***od sebe*** *začal* ***jeden od druhého*** *něco očekávat*; ***jedno od druhého*** *nikdy nebylo* ***od sebe*** *o více než dva hlasy* (oboje SYN v8).

by tu snad mohlo být fungování tvaru *se* v českém gramatickém systému: toto reflexivum má v češtině celou řadu funkcí (typicky spojených s modifikací slovesné valenční struktury), ovšem pro všechny je společné, že sloveso vyskytující se s tímto reflexivem je až na naprosté výjimky intranzitivní. Přítomnost reflexiva *se* u slovesa je tedy v češtině silně asociována s nepřítomností akuzativního doplnění, což může bránit jeho souvýskytu s akuzativním tvarem výrazu *jeden – druhý*. Výjimečná reflexivní slovesa tranzitivní (např. *dovědět se*, *učit se* či *modlit se*) navíc vzhledem k nehomogennosti participantů (srov. již Panevová, 1999) reciprocitu příslušných doplnění neumožňují, takže ani zde nemůže dojít k uplatnění akuzativu *jeden druhého*, které by hypoteticky bývalo mohlo sloužit jako modelová struktura pro tvoření souvýskytu (k tomu viz dále).

Situace tvaru *si* je v tomto ohledu značně odlišná – jeho fungování není tak silně spjato s valencí, dativ může (na rozdíl od akuzativu) fungovat i jako nevalenční beneficiens, vyjadřovat externí posesivitu, *si* může u řady sloves signalizovat pouze uspokojení z děje apod. Užití reflexiva *si* tedy s užitím dativního doplnění v principu nekoliduje, a to ani v případě recipročního *jeden druhému*, srov. následující doklady:

(50) *Občas jsme **si jedna druhé** poplakaly na rameni.* (SYN v8)

(51) *čekající lidé **si** nebudou muset jako ve staré budově téměř sedat **jeden druhému** na klín* (SYN v8)

(52) *museli nějak odrazovat trpaslíky, aby tím, že **si** stoupnou **jeden druhému** na ramena, nevytvořili alespoň menšího obra* (SYN v8)

(53) *Mí sousedé hodiny naříkali a stěžovali **si jeden druhému**.* (SYN v8)

V těchto případech výraz *si* nevyjadřuje reciprocitu a nejspíše ho lze interpretovat jako součást (formálně) reflexivních sloves, reciprocitu zde vyjadřuje pouze výraz *jeden druhému*, který v dokladech 50–52 označuje externího posesora, v dokladu 53 jde dokonce o valenční dativ. Jak tato užití ukazují, struktury, v nichž se dativní výraz *jeden druhému* vyskytuje společně s (nereciprocním) *si*, nejsou v češtině nijak neobvyklé, a proto mohou sloužit i jako jistý model pro tvoření struktur se souvýskytem (k důležitosti formálně podobných modelových struktur viz De Smet, 2012), a to v kontrastu se situací u akuzativu. V některých případech ostatně ani není zcela jasné, zda užité *si* reciproční je, nebo není, takže jde o víceznačné struktury, srov. doklady 54–56 (ve větě 54 je například možné interpretovat *si* jak recipročně, tak reflexivně, tj. jako externího posesora k výrazu *srdíčko*). Souvýskyt v našem smyslu je tu tedy jen jednou z možných interpretací, a můžeme si tak zde dokonce představit potenciální reanalýzu ze struktury s nereciprocním *si*, jejímž výsledkem by souvýskyt mohl být.

(54) *když nás něco trápí, **jedna druhé si** vylijeme srdíčko* (SYN v8)

(55) *mohli jsme **si** v duchu jako na té dávné fotografii z dětství věrně položit ruku **jeden druhému** na rameno* (SYN v8)

(56) *Opět **si** brali harfičku **jeden druhému** z ruky.* (SYN v8)

5 Závěr

Cílem tohoto článku bylo poukázat na existenci zvláštního typu recipročních struktur, které česká lingvistika dosud přehlížela, totiž struktur, v nichž se vyskytuje současně reflexivum a výraz *jeden – druhý* v totožném pádě; daný jev zde označujeme jako souvýskyt výrazu *jeden – druhý* s reflexivem.

Ukázali jsme, že se struktury se souvýskytem objevují v textech psaných i mluvených, klíčová je ovšem jejich distribuce z hlediska formy užitého reflexiva. Ačkoli se podařilo souvýskyt korpusově doložit pro všechny pádové formy, ve většině z nich je jeho zastoupení zcela marginální, z tohoto stavu se ovšem zásadně vymyká situace u formy *si*, kde je souvýskyt výrazně častější. Napříč různými slovesy zde sice podíl souvýskytu na celkovém užívání výrazu *jeden – druhý* (v syntakticky reciproční konstrukci) značně kolísá, ve většině případů však není zanedbatelný a v případě slovesa *předávat* byla dokonce prokázána vyšší frekvence struktur se souvýskytem než bez něj (a to nezávisle na sobě ve dvou různých korpusech). Jak jsme vyložili, užití se souvýskytem nemají jednoznačnou interpretaci, nejasnosti se týkají (morfo)syntaktického statusu jak reflexiva, tak i výrazu *jeden – druhý*; předpokládáme nicméně, že vyšší míra souvýskytu u tvaru *si* souvisí s jeho klitičností, resp. schopností fungovat jako součást (formálně) reflexivního slovesa (tuto vlastnost sice daný tvar sdílí s formou *se*, kde je souvýskyt pouze okrajový, to je však možné vysvětlit s ohledem na celkové fungování reflexiva *se* v českém gramatickém systému). Výklady o fungování struktur se souvýskytem jsme zapojili do kontextu konstrukcí příbuzných (např. struktur se souvýskytem v singuláru či se souvýskytem reflexiv *si* a *sobě*) i do kontextu situace v dalších jazycích, zmínili jsme se rovněž o souvislosti s kategorií slovesného vidu.

Pokud jde o náměty pro případný další výzkum, jako žádoucí se jeví především identifikace dalších faktorů, které mohou (ne)přítomnost souvýskytu v recipročních strukturách ovlivňovat (nabízí se např. otázka, nakolik možnost souvýskytu závisí na významu užitých sloves či na jejich dalších charakteristikách, zda tu existuje nějaká souvislost s rysem tzv. neredukovatelné symetrie apod.). Tématem dalšího zkoumání by mohla být rovněž otázka po případném významovém (či funkčním) rozdílu mezi užitími se souvýskytem a (konkurenčními) strukturami dalšími (jako jsou například struktury s výrazem *jeden – druhý* bez souvýskytu či užití, kde je tento výraz v komitativní formě); zvláštní pozornost by si jistě zasloužil i zmíněný souvýskyt reflexiv *si* a *sobě* (ať už ve funkci reciproční, nebo v té reflexivní).

LITERATURA A ZDROJE

De Smet, Hendrik (2012): The course of actualization. *Language*, 88, s. 601–633.

Dimitriadis, Alexis (2004): *Discontinuous Reciprocals* [nepublikovaný rukopis]. Utrecht Institute of Linguistics OTS, Utrecht.

Dimitriadis, Alexis (2008): Irreducible symmetry in reciprocal constructions. In: Ekkehard König – Volker Gast (eds.), *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Typological Explorations*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, s. 375–409.

Evans, Nicholas (2008): Reciprocal constructions: Towards a structural typology. In: Ekkehard König – Volker Gast (eds.), *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Typological Explorations*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, s. 33–103.

Evans, Nicholas – Gaby, Alice – Levinson, Stephen C. – Majid, Asifa (eds.) (2011): *Reciprocals and Semantic Typology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Guentchéva, Zlatka – Rivière, Nicole (2007): Reciprocal and reflexive constructions in French. In: Vladimir P. Nedjalkov (ed.), *Reciprocal Constructions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 561–607.

Haspelmath, Martin (2007): Further remarks on reciprocal constructions. In: Vladimir P. Nedjalkov (ed.), *Reciprocal Constructions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 2087–2115.

Heine, Bernd – Miyashita, Hiroyuki (2008): The intersection between reflexives and reciprocals: A grammaticalization perspective. In: Ekkehard König – Volker Gast (eds.), *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Typological Explorations*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, s. 169–223.

Kemmer, Suzanne (1993): *The middle voice*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Kettnerová, Václava (2020): Derived Lexical Reciprocal Verbs in Czech. *Prace Filologiczne*, 75(1), s. 215–240.

Kettnerová, Václava – Lopatková, Markéta (2018a): Mezi reflexivitou a reciprocitou: Poznámky k reflexivním a recipročním konstrukcím vybraných českých sloves. *Prace Filologiczne*, 72, s. 133–147.

Kettnerová, Václava – Lopatková, Markéta (2018b): Lexicographic Potential of the Syntactic Properties of Verbs: The Case of Reciprocity in Czech. In: Jaka Čibej, Vojko Gorjanc, Iztok Kosem and Simon Krek (eds.), *Proceedings of the XVIII EURALEX International Congress: Lexicography in Global Contexts*. Ljubljana: Lujbljana University Press, s. 685–698.

Kettnerová, Václava – Lopatková, Markéta (2020a): Ke způsobům vyjádření vzájemnosti v češtině. *Slovo a slovesnost*, 81(4), s. 243–268.

Kettnerová, Václava – Lopatková, Markéta (2020b): Reciprocity in Czech Light Verb Constructions: The Dependency Perspective. *Jazykovedný časopis*, 71(1), s. 41–68.

König, Ekkehard – Gast, Volker (eds.) (2008): *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Typological Explorations*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

Lopatková, Markéta – Kettnerová, Václava – Vernerová, Anna – Bejček, Eduard – Žabokrtský, Zdeněk (2021): *Valenční slovník českých sloves VALLEX*. ÚFAL Technical report TR-2021-68. Praha: Ústav formální a aplikované lingvistiky MFF UK.

Maslova, Elena (2008): Reflexive encoding of reciprocity: Cross-linguistic and language-internal variation. In: Ekkehard König – Volker Gast (eds.), *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Typological Explorations*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, s. 225–257.

Nedjalkov, Vladimir P. (2007a): Encoding of the reciprocal meaning. In: Vladimir P. Nedjalkov (ed.), *Reciprocal Constructions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 147–207.

Nedjalkov, Vladimir P. (2007b): Polysemy of reciprocal markers. In: Vladimir P. Nedjalkov (ed.), *Reciprocal Constructions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 231–333.

Nedjalkov, Vladimir P. (ed.) (2007c): *Reciprocal Constructions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

ORAL: *korpus neformální mluvené češtiny* [online; verze 1 z 2. 6. 2017]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Cit. 11. 11. 2021. <http:/www.korpus.cz>.

Panevová, Jarmila (1999): Česká reciproční zájmena a slovesná valence. *Slovo a slovesnost*, 60(4), s. 269–275.

Panevová, Jarmila (2007): Znovu o reciprocitě. *Slovo a slovesnost*, 68(2), s. 91–100.

Panevová, Jarmila – Mikulová, Marie (2007): On reciprocity. *The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 87, s. 27–40.

Penchev, Jordan (2007): Reciprocal and reflexive constructions in Bulgarian. In: Vladimir P. Nedjalkov (ed.), *Reciprocal Constructions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 609–632.

Pergler, Jiří (2016): K otázce tzv. akuzativního *se* v češtině: pohled (nejen) diachronní. *Slovo a slovesnost*, 77(2), s. 102–122.

Plank, Frans (2006): The regular and the extended comitative reciprocal construction, illustrated from German. In: Tasaku Tsunoda – Taro Kageyama (eds.), *Voice and Grammatical Relations*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, s. 247–270.

Plank, Frans (2008): Thoughts on the origin, progress, and pronominal status of reciprocal forms in Germanic, occasioned by those of Bavarian. In: Ekkehard König – Volker Gast (eds.), *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Typological Explorations*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, s. 347–373.

Siloni, Tal (2008): The Syntax of Reciprocal Verbs: An Overview. In: Ekkehard König – Volker Gast (eds.), *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Typological Explorations*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, s. 451–498.

Siloni, Tal (2012): Reciprocal verbs and symmetry. *Natural Language & Linguistic Theory*, 30, s. 261–320.

SyD: Cvrček, Václav – Vondřička, Pavel (2011): *SyD: Korpusový průzkum variant* [online]. Praha: FF UK. Cit. 11. 11. 2021. <http://syd.korpus.cz>.

SYN v8: *Český národní korpus – SYN v8* [online]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Cit. 11. 11. 2021. <https://www.korpus.cz>.

SYN2020: *reprezentativní korpus psané češtiny* [online]. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Cit. 11. 11. 2021. <http://www.korpus.cz>.

Wierzbicka, Anna (2009): „Reciprocity“: An NSM approach to linguistic typology and social universals. *Studies in Language*, 33, s. 103–174.

Ústav pro jazyk český AV ČR
Valentinská 91/1, 116 46 Praha 1
pergler@ujc.cas.cz